

Абай шығармашылығы Еуропа мен АҚШ-қа да белгілі. Қазақ ақын-жазушыларының үлкен досы Леонард Кошут қаламынан Абайдың 20 өлеңі алғаш рет неміс тіліне аударылып шыққан еді. Осы аудармашы Берлиннен «өзіндік, қайталанбас, терең мағына мен маңызға толы Абай сөздерінің інжілдік-шығармашылық қуаты» өзін таңғалдырғаны туралы жазады. «Оның поэтикасы сіресіп қалған дәстүрлерді өлең құрылысына, бейнелілігіне, дауыс ырғағына дейін бұзады, аудармашы ақын алдына күрделі мәселелер қояды...» деп таңданады ол. Абай өлеңдері авторды түрлі көңіл күйде – батыл, мазасыз, ойлы, қайғылы, жалғыз етіп көрсетеді. Мұның бәрі бізге, ХХІ ғасыр оқырмандарына арналған.

Абай үнінің ғажайып күші туралы айтудан Францияда Мадлен және Альберт Фишлер еш тынған емес. Ақын, философ, ойшыл пікірінше «халықтар арасындағы қарым-қатынастар өзара бау, ұғынысу және құрметтеу негізінде қалыптасуы тиіс... Иә, Абай сөзін бізге арнайды. Абай біздің рақат күйде ұмытылып қалуымызға жол бермейді. Абайдың «Ескендір» поэмасындағы: «Жақсы болсаң, жарықты кім көрмейді, өз бағанды өзіннен кім сұрайды?!» деген сөздеріндегі философиялық ой-толғаныстарда өсиет пен ғибрат үнемі байқалады».

Ресей әдебиеттануы Абай шығармашылығына ерекше қызығушылық танытады. Шығыстанушы, түркітанушы-ғалым Владимир Гордлевскийдің 1914 жылы шығыстанушы, академик Николай Веселовскийдің 70 жылдығына арналған «Шығыс жинағына» Абай мен Міржақып Дулатов шығармаларын енгізген. Әдеби байланыстардың осы данқты дәстүрлерінің жалғасындай РГА М.Г.Горький атындағы Әлем әдебиеті институты РФ және ТМД халықтары әдебиеттері бөлімінің менгерушісі, Ресей Жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі Қазбек Сұлтанов «Абай Құнанбаев шығармашылығын қазіргі зерттеу тұрғысында оның қазақтар үшін маңызы орыс әдебиетіндегі Пушкин рөлімен салыстыруға келеді», деп жазады.

Жазушы, әдебиеттанушы, М.В.Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің профессоры, филология ғылымының докторы Николай Анастасьев Абай туралы «Абай. Ұшудың ауырлығы» атты «Тамаша адамдар өмірі» сериясы бойынша шыққан кітабын (Мәскеу, 2008) Абай өмірі мен шығармашылығына арнады. Ғалым өз еңбегінде Абай «жас күнінен жыр ортасында өсті, ол ырғақ пен дыбыстың баласы еді. Бұл туралы Мұхтар Әуезов өзінің роман-эпопеясында тамаша суреттеген. Баяндау сөзі үнемі өзгеріске ұшырайды, бірде бірқалыпты жылжып, енді бірде арғымақтың жүрдек жылдамдығын алады. Абай поэзиясының ырғақты кейбі де осындай – бірде одан керуеннің қалыпты қозғалысы байқалады, бірде алыстан дала тынысын бұзған құмның, жер қыртысының үнсіз қимылы, енді бірде аң аулайтын құс самғауы, тағы бірде ат тұяқтарының тықылы естіледі», деп тамсана жазды.

Абай поэзиясы елдер мен құрлықтарға танылуда, себебі оның поэзиясында ұлы ақынның бүкіл өмірі қамтылған, оның жарқын болашақ туралы арманы жырланған.

Тәуелсіздік жылдары Абайдың ақындық дауысы ағылшын, белорус, болгар, корей, монғол, неміс, поляк, түрік, француз, парсы, урду тілдерінде сөйледі. Жана аудармалар қазақ ақынының жарқын да қайталанбас жыр әлемін ашып берді.

Абай әлемді бағындыруда. Оның өлеңдері корей тіліне Абайдың 100 туындысын аударған Ким Бён Хак үшін «жүйрік аттың шабысын бейнелейді, өмірлік күш-қуатқа толы. Оның арғымақтары гүлге толы даламен желіп келе жатқандай әсер беріп, қоршаған ортаны таңғалдырады. Мифтік тұлпарларға айналған бұл арғымақтар даланың үстінен бірде шапшаң ұшса, бірде Қазақстанның ашық аспанында байсалды қалықтайды».

Абай, ең бірінші, – қазақ халқының жаны, ал оның «қара сөздері» әлем мен адамдар мағынасын ұғынудың құнды кітабына айналды. Абай үні ғасырлар өтсе де өзінің қуатты күшін жоғалтқан емес. «Рас, бұрынғы біздің ата-бабаларымыздың бұл замандағылардан білімі, күтімі, сыпайылығы, тазалығы төмен болған, бірақ бұл замандағылардан артық екі мінезі бар екен... Ат аталып, аруақ шақырылған жерде ағайынға өкпе, араздыкқа қарамайды екен, жанын салысады екен... Бұлар да арпалық, намыстылық, табандылықтан келеді», деген Абай үні (Отыз тоғызыншы сөз) ғасырдан артық уақыт өтсе де өзінің қуатты күшін жоғалтпай, тереңдігімен таңғалдырады.

Абайдың 150 жылдық мерейтойы 1995 жылы ЮНЕСКО деңгейінде бүкіл әлемде кенінен атап өтілді. Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаев кезінде ұлы Абайдың мерейтойын ЮНЕСКО-ның Естелік күнтізбесіне енгізу туралы ЮНЕСКО-ға хат жазған болатын. Елбасының осы ерлікке пара-пар әрекетінің арқасында Абай мерейтойының биік деңгейде атап өтілуі үлкен әлемдік құбылысқа айналып, шетелдік оқырмандардың ұлы ақын, ойшыл мұрасына қызығушылығын арттырғаны белгілі.

Абай шығармалары – рухани жаңғыру негізі

Жалпы, Абайдың сөздеріне талдау жасасак, оның қазақ қоғамындағы көптеген көкейкесті мәселелерді қозғанын көреміз. Айталық, бүгінде адамзат баласының алдында руханиятты дамыту, бейбітшілікті нығайту және табиғатты қорғау сынды зор міндет тұр. Бұлардың қай-қайсысы да біздің тіршілігіміздің қайнар көзі. Басты бағдары десек те артық айтқандық емес. Бірін-бірі толықтырып тұрған ұғымдар. Осы үш бастауға Қазақстанның ғана емес бүкіл әлемнің болашағы байлаулы деп Елбасы Н.Ә.Назарбаев қалап атап өтті. Мұның ішінде, әсіресе руханият – ең маңыздысы. Себебі адам баласы рухани азықсыз өмір сүре алмайды.

Жалпы, әлемдегі кез-келген халықты алып қарасақ, олар ең алдымен тәлім-тәрбиеге, білімге, адамгершілікке үндейді. Болашақ ұрпақтың өн бойына рухани азықты сіңіруге тырысады. Өйткені, тәлім-тәрбиенің адам өмірінде алатын орны ерекше. Ғұлама ғалым, әлемнің екінші ұстазы Әл-Фарабидің «Тәрбиесіз берген білім адамзаттың хас жауы» деген аталы сөзі бар. Осы тұрғыда келгенде, қазақ халқының ұлы ақыны А.Құнанбайұлы өлеңдері мен қара сөздері халыққа ерекше тәрбие береді, адамгершілікке үндейді. Оңайдан қиынға қарай, жақыннан жырқақ қарай, қызықты, күлкілі жайдан үлкен толғаулы қорытындыға қарай рет-ретімен жіктейді. Енді тәрбиелік мәні зор, жастар үшін айрықша құнды қара сөздерге көңіл аударайық.

Жақсылықты, адалдықты ту еткен данышпанның қоғамдағы орнын айқындап, ақынға «рухани сардар» деген атақ беріп, оны оқудың шексіз мәнін ашты. Қазақ қоғамының рухани сардарлардың іліміне әрдайым мұқтаж екендігін ойшылдың өзінің: «адаспай тура жол іздеген хакімдер болмаса, дүние ойран болар еді» - деген мәнді сөздерінен де аңғаруға болады.

Қазіргі уақытта адам жаны табиғаттың экологиялық ахуалы сияқты күй кешуде. Осы жағдайды жақсарту үшін адамзат рухани жаңғыруы тиіс, жаңғырудың негізгі кілті Абай ілімінде жатыр. Абай ілімінің негізгі өзегі – адам санасының ізгілікке өзгеруі. Ақын қоғам тәрбиесі жеке тұлға тәрбиесінен бастау алатынын көрсетті. Адал жолмен жүрмей адам түзелмейді, адам түзелмейді қоғам түзелмейді, қоғам түзелуі үшін әркім жеке-жеке өзін-өзі түзетін, адалдықтың ақ жолын аңғарып алғаны абзал. Абайды оқушы ойлы көзбен қараса, онда ол өзін-өзі тазалайды. Жаны таза адам жамандыққа бармайды. Жүрекке тұнған Абай ілімі жамандыққа жібермейтіні сөзсіз. Абай Ислам дінінің негізіне сәйкес адамдар тобын үш сатыға бөледі.

Төменгі саты – күйбен тірліктің күнін күйттеп жүргендер. Білімге құмарлығы жоқ, артық білуге талпынбайтын адамдар тобы. Бұл туралы Абай отыз сегізінші қара сөзінде толықтай сөз етеді де, бұл топтағы адамдарды «жарым адам» деп атады. Ал, білімге деген қызығушылық адамдық жолын анық көрсететінін: «Қашан бір бала ғылым, білімді махаббатпенен көксерлік болса, сонда ғана оның аты адам болады» - деп айтты.

Орта саты – өзін-өзі, өзіндік болмысын толық танып, адамдықтың шыңына жету сатысы. Бұл сатыға әділеттілік, адалдық, мейірбандылық, қамқорлық, достық сияқты барлық гуманизм шарттары енеді. «Бес нәрседен қашық бол, бес нәрсеге асық бол, адам болам десеңіз» - деп таратып, оң мен солымдызды айғақтап береді.

Жетілудің **жоғарғы сатысы** – рухани жетілу. Рухани жетілген адам – тән емес, жан азығын қамдаған адам. Бұл туралы ақын он жетінші қара сөзінде ақыл, қайрат, жүрек өнерлерін таластырып келгенде ғылым: «Осы үшеуің бір кісіде менің айтқанымдай табылсаңдар, табанының топырағы көзге сүртерлік қасиетті адам – сол. Үшеуің ала болсаң, мен жүректі жақтадым» - деген. Қазақ қанша жыл қайратты пір тұтып зорлық-зомбылықтың құрбаны да болды, ал қарыштап дамыған заманда ғылым-білімге ден қойып, түрлі заттар ойлап тапқанымен, оның зардабын да тартып жатқандығы жатыр. Бұл екеуін жүрекке бағындыруының себебі де осы. Жүрекке Абайдың «үш сүю» негізі жатыр:

*«Махаббат пен жаратқан адамзатты,
Сен де сүй ол Алланы жаннан тәтті.
Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп,
Және сүй Хақ жолы деп әділетті»*